

Календарно-обрядові пісні літнього циклу. Жниварські пісні

Мета: *орієнтуючись на пору року та вивчений матеріал про календарно-обрядові пісні, поглибити знання учнів про роль і місце пісні в житті українців, головні календарні обряди та різновиди народної обрядової поезії;*

розкрити суть і красу жниварського поетичного циклу, українських хліборобських обрядів;

виховувати любов та інтерес до культури нашого народу, результатів власної праці, шанобливе ставлення до світоглядних уявлень наших предків.

Обладнання: *ілюстрації до календарно-обрядових пісень літнього циклу, аудіо записи.*

Теорія літератури: *народні пісні, їх види; календарно-обрядові пісні; жниварські пісні, повтори (рефрен), анафора*

Перебіг уроку

I. Повідомлення теми та мети уроку**II. Мотивація навчальної діяльності школярів****III. Актуалізація опорних знань**

Учитель. Жниварський пісенний цикл є своєрідним апофеозом землеробської праці селянина-трударя. За своїм походженням він такий же давній, як і праця хлібороба. Це підтверджує подібність жниварських пісень всіх слов'янських народів. Залежно від певного етапу жнив, характеру обряду і основного змісту жниварських пісень вони поділяються на зажинкові, що співалися на початку роботи, жнивні — виконували під час збирання врожаю, та обжинкові (або дожинкові), що супроводжували святковий комплекс завершення праці на ниві.

Отже, на сьогоднішньому уроці ми поста-раємося разом глибше пізнати зміст жниварських пісень, ознайомитись із минулим нашого краю, красою і величчю праці біля рідної землі, праці на здобуття його величності - Хліба. Наше завдання - отримати уявлення про суть жниварських обрядів.

Щоб зрозуміти зміст жниварських пісень, слід згадати основні обряди і звичаї, що були пов'язані з трудовою діяльністю хлібороба. Адже з піснею йшли в поле і повертались додому, з піснею працювали й відпочивали, піснею урочисто вінчали успішне закінчення жнив.

Учень. Починалися зажинки обрядом зажинання першого снопа, званого «воеводою», що його мала нажати «в добрий час» найкраща жниця. У зажинкових піснях бажали радісних і щасливих жнив, співали хвалу першому снопу, який урочисто ставили в світлиці на покуті. Відтоді на повний хід починались жнива і співали власне трудових пісень, що не були пов'язані з певним обрядом, а звеличували, опоетизовували працю хлібороба, змальовували повсякденний побут женців, висміювали нероб і гультаїв.

Віддавна жнива провадилися толокою, коли декілька сімей об'єднувалося, щоб спільно обробити поле кожної із них по черзі. Закінчувалася толока обідом у господаря. У жниварських піснях йому дякували за шанобливе ставлення до працівників, за щедрий обід та ушляхували дбайливість господаря і господині, величали їх «пан» і «пані», навіть якщо вони були незаможними.

Учитель. Жнивний цикл належить до пісень літнього цик-

Обжинкові обряди – це поезія хліборобської праці. Вона завершує календарну обрядовість. Суть обряду обжинків - це заклинання врожаю на наступний рік. І для врожаю, і для всієї природи і для самої людини були два найвідповідальніші моменти: початок, коли засівали весною ниву (обряд щедрування), і кінець (обжинки). Чисто одягнені, причепурені господарі всією сім'єю виходили в «легкий день» зажинати ниву. Господар брав у поле хліб, ста-вав на схід сонця, шанобливо скидав капелюха і благословлявся: «Дай, Боже, в час добрий, в доброму здоров'ї пожать та на той рік дождать!».

Учень. Тут, як і в щедрівках, людина зверталася до сонця, котрому пок-лонялися як творцеві врожаю. Зажинав ниву хтось легкий на руку, і традиційно на покуті ставили перший сніп. А ось обряд із перши-ми колосками. Зажинаючи ниву, мати збирала першу жменю колос-ків жита, пшениці, вівса - тих, що були на ниві. Робила «квітку», перев'язувала її червоною стрічкою і ставила на покуті. Ця «квітка» називалася «Коляда» і стояла до Різдва. А потім зерно вимочували і сіяли з новим посівом. Це символізувало невмирущість у житті і в природі. Праця під час жнив супроводжувалась піснями. У цих піснях прославляли ниву, величали господарів та женчиків, у яких серпики золотії, зверталися до сонця, жалілися на тяжку працю:

«Ой літає соколонька по полю
Та збирає челядоньку додому.
Іди, іди, челядонько, додому,
Вигуляла все літечко по полю.
Вигуляла все літечко ще й жнива,
Заболіла головонька ще й спина.»

Учень. Жнива проводились толокою. Коли закінчували жати, відбувався обряд обжинок. Сюди входили різні магичні дії: зави-вання «бороди», плетіння вінка, оранка ниви тощо. Брала парне число колосків (20-30), заламували на схід сонця, зерно всипали в розпушену землю, саму «бороду» перев'язували червоною стрічкою, прикрашали польовими квітами, які збирали дівчата. Між колосками ставили воду і клали хліб, приказуючи: «Оце тобі борода, хліб, сіль і вода!». Качалися по ниві навколо «бороди», випрошували назад свою силу:

Нивко, нивко,
Віддай мені силку!
Я на тобі робила,
Всю силку лишила!

Символічно орали, громадили, пололи, водили хороводи, спі-вали навколо «бороди».

Учитель. Борода звалась Спасова, або Власова. У старо-давніх слов'ян був Велес - бог худоби і покровитель хлібороба. Йому й завивали «бороду», щоб польові духи мали де сховатись. Йому ж клали і жертву - хліб із водою. А пісні й інші магичні дії повинні були вплинути на майбутній урожай. З останніх колосків жита сплітали вінок - символ сонця - й одягали його на голову найкращій жінці. Її називали «княгинею». Княгиня несла вінок на голові до села і вручала його господареві. Із цим вінком і останнім снопом пов'язували магичні вірування. Останній сніп обожнювали, мов сонце, і співали про нього, як про живу істоту:

Котився снопочок по полю,
Просився в женчиків додому:
- Занесіте мене у стодолу,
Бо вже ж бо я в чистім полі набувся,
А буйного вітроньку начувся,
А дрібного дощичку намокся,
А ясного сонечка напикся.

Так співали, коли в'язали снопи. А як уже несли їх, то лунали веселі пісні, у яких прославляли господаря, женчиків, вінок.

Заходили жінці в подвір'я, їх урочисто зустрічали господарі. По закінченні вони частували людей й обдаровували жінців.

Учень. Після цього господарі припрошували всіх помити руки і сісти до столу. Господиня приносила свячену воду в мисочці, господар зривав з обжинкового вінка кілька колосків, вмочував їх у воду й ними окроплював спочатку сніп, а потім усе те, що було на столі зі словами: «Да освятиться хліб сей насущний. Дай, Боже, щасливо спожиткувати і до нового дочекати!»

Усі молилися і приступали до святкової вечері (на столі: хліб, мед - хліб обов'язково вмочували в мед.)

Споживаючи страви, веселилися, співали і танцювали.

Виразне читання

Учитель або учні виразно читають жнивварські пісні «Маяло, житечко, маяло», «Там у полі криниченька».

Бесіда і завдання учням

–Кого славлять у жнивварських піснях і за що саме?

–Чи справді жінці мали золоті серпи й срібні зав'язки?

–Випишіть із віршів найбільш вдалі рими, визначте їхню роль у створенні милозвучних пісень.

–Чому, на ваш погляд, у жнивварських піснях так багато зменшувально-пестливих слів?

IV. Закріплення знань, умінь та навичок

Гра «Вгадай слово»

1. Слово захоплення, яке люди вигукують, побачивши рум'яний свіжовипечений хліб. (О)
2. Слово, яке люди вигукують, коли падає хліб чи окраєць хліба. (Ой)
3. Яку відповідь на питання «Чи любиш ти хліб?» найчастіше можна почути? (Так)
4. Що всьому голова? (Хліб)
5. Те, у що складають колоски, коли жнуть вручну. (Снопи)
6. Що чекає на добрих жінців після роботи? (Вечеря)
7. Що несуть жінці з поля, дожавши ниву? (Віночок)
8. Час доби, коли жінці роблять перерву. (Полудень)
9. Хто зустрічає жінців після роботи? (Господарі)
10. Які календарно-обрядові пісні пов'язані зі збиранням урожаю? (Жнивварські)
11. Як ласкаво називають основну рослину, що дає зерно на хліб? (Пшениченька)
12. Яка праця уславлюється в календарно-обрядових піснях літнього циклу? (Хліборобська)

Творча робота

1. Додати до прислів'їв загублені частинки.

Хліб – усьому... (голова).

Не той урожай, що в полі, а той, що... (у коморі).

Весна багата на квітки, а осінь... (на сніпки).

Багато снігу – багато... (хліба).

Як у травні дощ надворі, то восени... (хліб в коморі).

2. Доповнити цей ряд прислів'їв підібраними самостійно.

V. Домашнє завдання

Виразно читати жнивварські пісні; пояснювати художні засоби; зробити ілюстрації до теми.

Скласти усний твір-роздум про те, які з народних обрядів варто було б відроджувати.